

ФІЛОСОФІЯ, ПЕДАГОГІКА, ФІЛОЛОГІЯ

УДК 122/129

Зоя СТЕЖКО,

к.філос.н., доцент кафедри історії,
археології, інформаційної та архівної справи

Центральноукраїнський національний технічний університет

СВОБОДА ТА СВАВОЛЯ У ПРАКТИЦІ ПОВСЯКДЕННЯ

Анотація. Метою роботи є висвітлення специфіки співвідношення лексем «свобода» та «сваволя» у сучасному суспільстві. Виділено атрибутивні характеристики лексеми «свобода» на категоріальному, понятійному та ментально-ціннісному рівнях, а також атрибутивні характеристики лексеми «сваволя». Вказано, що ототожнення категорії «свобода» та поняття «сваволя» є сутнісною причиною тотальної поведінкової девіації сучасної молоді. Запропоновано новий дискурс аналізу даної проблеми.

Ключові слова: свобода, необхідність, сваволя, відносність, відповідальність, девіація.

Abstract. The aim of the paper is to demonstrate the specifics of relationships between the tokens "freedom" and "arbitrariness" in modern society. The attributive characteristics of the lexeme "freedom" at the categorical, conceptual, and mental-value (common sense) levels, as well as the attributive characteristics of the lexeme "arbitrariness" are highlighted. It is noted that the identification of the category "freedom" and the concept of "arbitrariness" is the essential cause of the total behavioral deviation of modern youth. A new discourse of analysis of this problem is proposed.

Keywords: freedom, arbitrariness, relativity, responsibility, necessity, deviation.

Маємо колізію – з одного боку, протягом століть тема свободи є у центрі філософських та конкретно-наукових досліджень, а з іншого – вона і на сьогодні є надзвичайно актуальною, що свідчить – у тому числі – про її недостатнє розуміння. Так, масова девіантна поведінка молоді вважається проявами свободи, а лозунг «Я – це свобода!» більше тішить, а має лякати. Політики не в змозі йти проти «всеземної» народної любові до цієї лексеми, – проголошуючи верховенство права, вони дедалі активніше розширюють її діапазон у рамках ліберальної демократії. При цьому базове розуміння свободи у повсякденному мисленні зводиться до спрощеної дефініції: «Свобода – це можливість вибору». Тому, вважаємо, є потреба провести короткий аналіз лексеми свобода – на категоріальному (філософському), понятійному (науковому) та ментально-ціннісному рівнях.

1. У філософському аспекті виділимо базові характеристики свободи. Передусім, це відносність. Вираз «відносна свобода» та «свобода» практично є синонімами. Справа у тому, що свободний вибір дії людиною завжди має *конечне* число варіантів – їх кількість обмежується зовнішньою

детермінацією та суспільною необхідністю. Саме ці фактори формують відносність свободи. Також атрибутом свободи є відповідальність, тобто залежність людини від проявів її свободних дій – аж до неминучої розплати за скоєне. Тому Ж.-П. Сартр назвав свободу трагічною, а З. Фрейд заявив, що свобода «is impossible with out responsibility and the very responsibility frightens them» (Freud, 1930: 56). Адже, якщо внаслідок свободної дії трапилось непоправне, трагічне – перекласти відповідальність немає на кого.

2. На більш низькому – понятійному – рівні відносність та відповідальність як сутнісні характеристики філософської категорії «свобода» мають збагачуватися змістом поняття «свобода» з ареалу гуманітарних наук. Проте і аналіз досліджень, і дефініційний аналіз словників нефілософського профілю демонструють протилежне – повсюдно за істину приймається зовсім інше розуміння свободи – як відсутність будь-якої заборони будь-яких дій, як відсутність обмежень. Але свобода без обмежень – це сваволя, а негативна конотація сваволі є загально визнаною. Сваволя – це абсолютна свобода.

3. У повсякденні населення «цементує» не важковловима дефініція філософської категорії «свобода», а експресивна, ефектна її інтерпретація – абсолютна свобода, яка корелюється ключовим *інтересом* та *особистим* життєвим досвідом. Згідно опитування, проведеного на другому курсі Центральноукраїнського національного технічного університету (вибірка – 100 осіб), найбільшу групу складають такі твердження респондентів – свобода це: «...небо», «...політ», «...відсутність обмежень, заборони взагалі; «...здатність діяти за своїм бажанням»; «...п'яний музикант» (більш детальний аналіз лексеми «свобода» викладений нами у (Stezhko, Hryshchenko and others, 2021). Асоціативні анкетування інших дослідників є досить схожими, наприклад, – свобода це: «...анархія, ... абсолютно вільний», свобода приносить «...щастя, ... радість» (Бубнова, Казаченко, 2018: 8). Гадаємо, висновок має бути однозначним – вихідне розуміння категорії свободи з її невід'ємними характеристиками «відносність» та «відповідальність» на рівні повсякдення підміняється складовими концепту «сваволя» – абсолютністю та безвідповідальністю. Представники гуманітарних наук, на жаль, також інколи приймають таку інтерпретацію свободи як даність, співмірну з істиною. І маємо результат: навіть простий філософський принцип: «Жити в суспільстві та бути свободним від суспільства не можна» (або, з повсякдення: свобода руху кулака однієї людини закінчується там, де починається обличчя іншої) не в змозі подолати силу експресії безглуздох за змістом та небезпечних за силою впливу лозунгів. Так, нереальність досить популярного лозунгу «За вашу і нашу свободу!» є очевидною, позаяк він «поєднує» протилежні позиції. І яких дій після цього чекати? Питання риторичне. Або – про які виховні моделі гуманітарних наук, методи соціальної інженерії в роботі з молоддю можна говорити, якщо чи не кожна молода людина широко вважає нормою сваволю? Педагогам йти проти безмежних можливостей та солодкої безкарності однаково, що йти проти течії гірської річки.

Дослідження показали різке збільшення кількості молодих людей, які приймають свободу як повне ігнорування всього навколишнього. Це дуже небезпечно, позаяк у тенденції загрожує існуванню самого суспільства. Як таке могло трапитись? Окреслимо можливі причини такої метаморфози:

- протилежні в цілому характеристики свободи та сваволі дійсно мають момент спільності – і це саме абсолютність. Свобода як категорія також є абсолютною – проте лише суб'єктивно, у намірах (людина має право думати, що хоче, навіть обдумувати вбивство), – але у діях свобода є відносною, тому що обмежена зовнішньою детермінацією (сусідом у купе потяга, обличчям напроти кулака тощо). А сваволя не має ніяких обмежень, ні в намірах, ні в діях, вона безвідповідальна та безкарна;
- концепт «сваволя» не має статусу філософської категорії, а значить і універсального сутнісного стрижня, який може утримати аналіз свободи та сваволі в єдності та взаємозалежності; такий аналіз дав би можливість більш чітко окреслити місце та роль сваволі у загальній «вертикальній» структурі дослідження та практиці використання;
- до ототожнення цих понять може привести дещо неухвалене (або – згідно політичного замовлення) застосування загальнонаукових парних методів *аналіз* та *синтез*. Інколи ми спостерігаємо, як у процесі понятійного аналізу деякі елементи єдності, зв'язності, притаманні цілому, начебто «випаровуються», і системне дослідження перетворюється на еkleктичне. Наразі ми є свідками того, як при понятійному *аналізі* категорії свобода «випарувалися та зникли» відносність та відповідальність, а складова «абсолютність» десь непомітно стала основою нового *синтезу* – сваволі – за назвою *свобода!*

Таким чином, справжня свобода є там, де враховується її відносність, і там, де вона «обтяжена» відповідальністю. Ще Августин наполягав на свободі волі – і пояснював: кожній людині треба відчути «межі» свободи, щоб потім було за що каятись перед Богом – тобто нести відповідальність. Абсолютну свободу, тобто сваволю держава має обмежувати усіма доступними можливостями – етики, права, психології, економіки – і політики. Як одна з ключових проблем сучасності тема потребує також комплексного, багаторівневого обговорення на міжнародному рівні. Ми лише висловимо деякі зауваження: ніяке обговорення не може дати однозначного «рецепту» повного розв'язання даної проблеми, це неможливо; мова може йти лише про тимчасовий баланс інтересів з питань толерантності та компромісності в підходах з постійним моніторингом з боку держави та міжнародних організацій. І це уже немало.

Джерела та література:

1. Бубнова, І., Казаченко, О. Динаміка змістового значення слова свобода. *Psycholinguistics*. 2018. Вип. 23/2. С. 11 – 24. <https://doi.org/10.5281/zenodo.1199099>
2. Freud. Civilization and its discontents. 1930. URL: <https://www.stephenhicks.org/wp-content/uploads/2015/10/FreudS-CIVILIZATION-AND-ITS-DISCONTENTS-text-final.pdf>
3. Stezhko Z., Hryshchenko N., Kultenko V., Savytska I, Suprun A., Rusko N. Freedom or Arbitrariness: A Social and Philosophic Analysis. *Postmodern Openings*, 2021. Volume 12. Issue 2. – P. 354 – 366. (Web of Science Core Collection ESCI). <https://doi.org/10.18662/po/12.2/312>